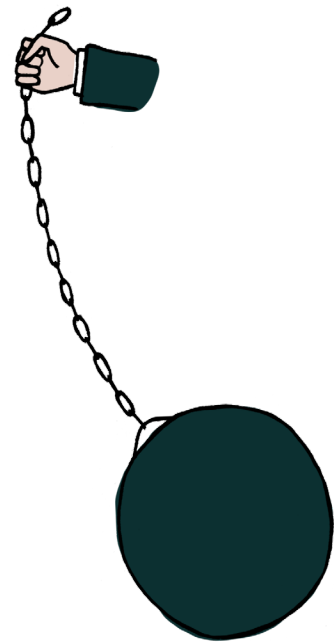
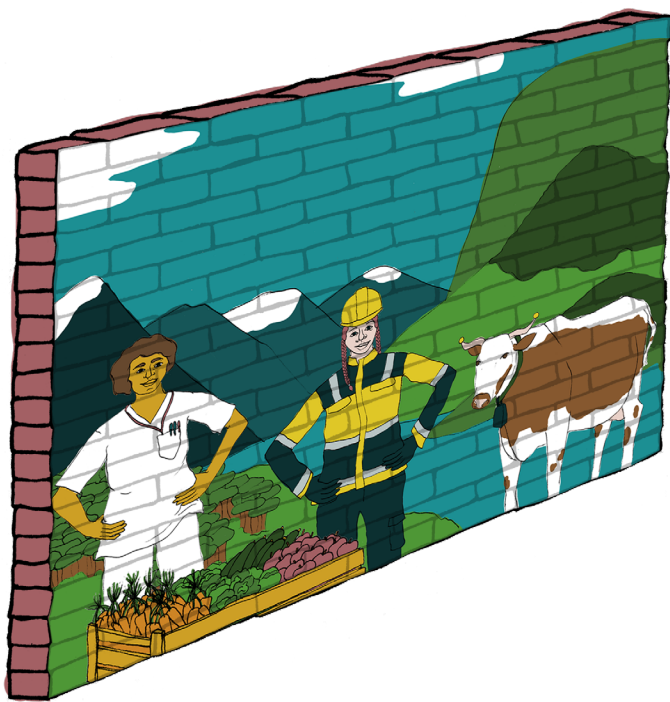

PÅ KOLLISJONSKURS MED PLANETEN

HVORFOR DAGENS HANDELS-
OG INVESTERINGSAVTALER ER
UFORENLIGE MED MILJØ OG
BÆREKRAFTIG UTVIKLING
- OG HVA VI KAN GJØRE MED DET

En rapport fra Attac Norge
skrevet av Camilla Hansen

Utgitt av Attac Norge 2021

Forfatter: *Camilla Hansen*

Ansvarlig redaktør: *Hege Skarrud*

Referansegruppe: *Caroline
Herlofsen, Jonas Bakkeli Eide,
Hallvard Berge*

Illustrasjoner: *Clara Doupovec*

Layout: *Audun Myhra Bergwitz*

Rapporten er laget med
finansiering fra NORADs
informasjonsstøtteordning.

Attac Norge
Kolstadgata 1
0653 Oslo

attac.no
attac@attac.no

PÅ KOLLISJONSKURS MED PLANETEN

HVORFOR DAGENS HANDELS- OG INVESTERINGSAVTALER
ER UFORENLIGE MED MILJØ OG BÆREKRAFTIG
UTVIKLING
- OG HVA VI KAN GJØRE MED DET

INNHold

INTRODUKSJON	4
HVORDAN HANDELS- OG INVESTERINGSAVTALENE SKADER MILJØET OG HINDRER EFFEKTIV MILJØPOLITIKK	6
ØKT HANDEL FØRER TIL STØRRE UTSLIPP OG MER FORURENSNING	7
INTERNASJONAL HANDEL BIDRAR TIL MILJØØDELEGGELSER	8
TRUMPS «FRIHETSGASS»	9
FORBUD MOT Å STØTTE LOKAL PRODUKSJON OG GRØNN ENERGI	11
AVTALENE FREMMER EN MILJØSKADELIG JORDBRUKSMODELL	13
INDUSTRIELL KJØTTPRODUKSJON: INHUMAN, FORURESENDE OG KLIMASKADELIG	14
AVTALENE SKAPER BARRIERER MOT MILJØPOLITIKK	15
ISDS: SØKSMÅL MOT MILJØPOLITIKK	18
SØKSMÅL MOT MILJØPOLITIKK	20
FAGRE ORD OG TOMME LØFTER: HVORFOR HANDELSAVTALENE UNNTAKSBESTEMMELSER OG BÆREKRAFTKAPITLER IKKE BESKYTTER MILJØET	24
BÆREKRAFTKAPITLENE	29
TANNLØS BÆREKRAFT	33
FAVORISERING AV FORURESENDE BILER	35
ALTERNATIVER FOR EN ØKOLOGISK OG SOSIALT BÆREKRAFTIG HANDELSPOLITIKK	38
SAMMENDRAG	42

INTRODUKSJON

Store deler av miljøbevegelsen og sivilsamfunnet har gjennom flere tiår kritisert det rådende handels- og investeringsregimet for å være uforenlig med miljøhensyn og bærekraftig utvikling.

En grunn til det er at dagens handels- og investeringsavtaler utelukkende ivaretar de store eksportbedriftenes behov på bekostning av mennesker og miljø. Avtalene gjør handel til et mål i seg selv, snarere enn et middel for å oppnå sosial og miljømessig bærekraft.

Bak lukkede dører og i tett samarbeid med storselskapenes lobbyister forhandles det fram avtaler som går stadig lenger i å fjerne og forhindre demokratisk vedtatt politikk som står i veien for selskapenes interesser. Dette inkluderer lover og reguleringer for å redusere klimagassutslipp, verne naturen, sikre dyrevelferd og mattrygghet, og beskytte menneskerettigheter og arbeidstakerrettigheter.

Samtidig har ny forskning vist at paradigmet om ubegrenset økonomisk vekst, selve grunnpilaren i den rådende handelspolitikken, er den viktigste årsaken til at verden nå står på randen av katastrofale klimaendringer og til at en million arters eksistens og hele vårt livsgrunnlag er truet. I sin skjellsettende rapport fra 2019 konkluderer FNs naturpanel med at grunnleggende endring er nødvendig, og at [vi må bort fra vekstparadigmet](#).

Heller ikke såkalt «grønn vekst» er mulig på en begrenset planet. En [omfattende internasjonal studie](#) utarbeidet for European Environmental Bureau, en paraplyorganisasjon for 150 grønne organisasjoner i Europa, viser at det ikke finnes empiriske bevis for at det er mulig å redusere klimagassutslipp, tap av biologisk mangfold, press på naturressurser og andre miljøbelastninger dersom veksten i verdensøkonomien fortsetter.

RETT TIL Å REGULERE?

I møte med denne kritikken trekker tilhengerne av de nåværende handels- og investeringsavtalene fram at de inneholder paragrafer om miljø og arbeidstakerrettigheter, samt unntaksbestemmelser som gir politikerne «rett til å regulere» for å verne om miljø, arbeidstakerrettigheter, helse, forbrukerbeskyttelse og andre allmenne interesser. Nyere frihandelsavtaler inneholder dessuten egne kapitler om handel og bærekraftig utvikling som skal [støtte opp under internasjonale avtaler](#) når det gjelder miljø, klima, menneskerettigheter og arbeidstakerrettigheter, samt legge til rette for dialog og samarbeid om miljø og bærekraftig utvikling.

GAMMEL VIN PÅ NYE, GRØNNE FLASKER

At handelsavtalene i det hele tatt refererer til miljø, menneskerettigheter og arbeidstakerrettigheter er tilsynelatende en anerkjennelse av at det eksisterer en sammenheng mellom handel, miljø og bærekraftig utvikling. Men er avtalenes bestemmelser på disse områdene sterke, effektive og bindende nok til å sikre at vi og våre handelspartnere overholder våre internasjonale forpliktelser om miljø og menneskerettigheter?

Sikrer de virkelig land og lokalsamfunns demokratiske rett til å velge hvordan vi vil regulere for å beskytte naturen og redusere klimagassutslipp? Og ikke minst, er målene i bærekraftkapitlene forenlige med avtalenes overordnede mål om økt internasjonal handel og prioritering av storselskapenes behov? I denne rapporten viser vi at det ikke er tilfellet, og argumenterer for at den nye generasjonen «bærekraftige handelsavtaler» er lite annet enn gammel vin på nye, grønne flasker.

RAPPORTEN

I første del av rapporten begynner vi med å se på hvordan og på hvilke måter dagens handels- og investeringsavtaler har negative konsekvenser for miljø og bærekraftig utvikling og innskrenker det politiske handlingsrommet til å finne veier ut av miljøkrisen.

I andre del retter vi et kritisk blikk på avtalenes paragrafer og kapitler om miljø og bærekraftig utvikling, og diskuterer hvorfor de ikke er i stand til å sette mennesker og miljø foran kommersielle interesser.

Sist, men ikke minst, foreslår vi alternativer til den dominerende handelspolitikken og legger fram Attacs krav til handelsavtaler som er sosialt og økologisk bærekraftige.

HVORDAN HANDELS- OG INVESTERINGSAVTALENE SKADER MILJØET OG HINDRER EFFEKTIV MILJØPOLITIKK

Dagens handelsavtaler opphøyer handel til et mål i seg selv, heller enn et middel for å sikre bærekraft, demokrati og utjevning av sosial ulikhet. Det er fordi regjeringene som forhandler fram avtalene først og fremst forhandler for å øke sine respektive lands eksport og erobre nye markeder i andre land.⁴ Store selskaper med ambisjoner om å ekspandere internasjonalt får dermed legge premissene for handelsavtalene. Miljø og sosiale hensyn underordnes og blir skadelidende.

ØKT HANDEL FØRER TIL STØRRE UTSLIPP OG MER FORURENSNING

Den globale varehandelen har økt enormt. Fra 1948 til 2016 har den samlede verdien av vareeksport på verdensbasis blitt [over 260 ganger](#) større. Samtidig viser nyere forskning at minst 23 prosent av globale klimagassutslipp, minst 24 prosent av global råvareutvinning og minst 17 prosent av globalt tap av biologisk mangfold er knyttet til internasjonal handel.¹

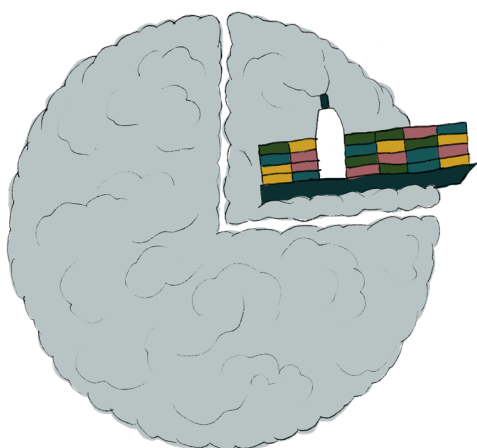
Økt internasjonal handel fører til større klimagassutslipp og mer forurensning som følge av økt internasjonal varetransport. Internasjonal varetransport er beregnet å stå for [7 prosent av alle klimagassutslipp](#). Handelsavtalene fremmer en økonomisk modell basert på globale verdikjeder der produksjon av varer og tjenester foregår i flere

land. Selskapene kjøper råvarer der de er billigst og legger produksjon av ulike komponenter til land hvor lønninger, skatt, miljøreguleringer og arbeidsstandarder er lavest. Produksjon av komponentene til et enkelt sluttprodukt skjer derfor i svært mange land.² Komponentene til en smarttelefon for eksempel, [reiser over 800.000 km](#) før den ferdigproduserte telefonen når forbrukeren.

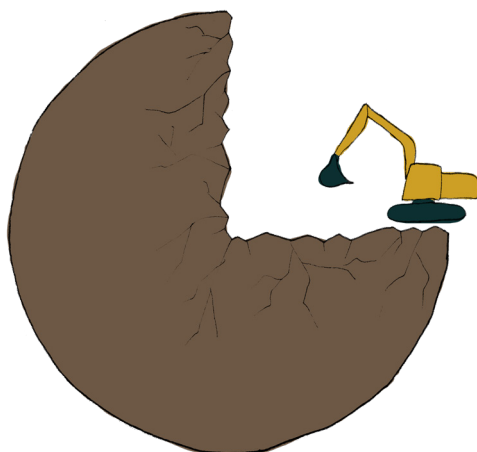
HANDEL FOR SIN EGEN SKYLD

Det ensidige fokuset på økt handel for sin egen skyld resulterer i vanvittige nivåer av internasjonal varetransport og til absurde former for reimport. Som når [norsk torsk fraktes til Kina](#) for filetering, før fisken så sendes i retur tilbake til Norge og Skandinavia hvor den selges. Eller som når [storfe i Mexico](#), fôret med amerikansk

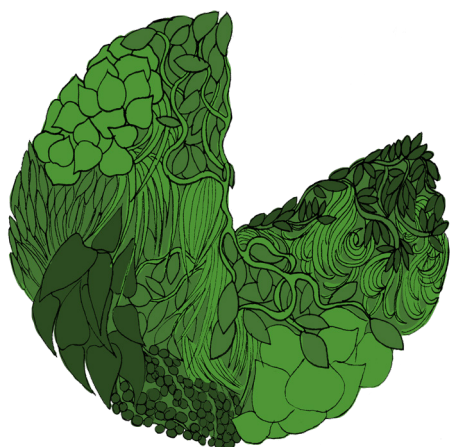
INTERNASJONAL HANDEL BIDRAR TIL MILJØØDELEGGELSER

23 prosent av alle klimagassutslipp er knyttet til internasjonal handel

24 prosent av global råvareutvinning er knyttet til internasjonal handel

17 prosent av tap av biologisk mangfold er knyttet til internasjonal handel

mais, sendes til USA for å slaktes, før kjøttet så sendes tilbake til Mexico for salg. En annen praksis er «overflødig handel», der et land i ett og samme år eksporterer og importerer enorme mengder av identiske produkter. I 2007 eksporterte for eksempel Storbritannia 14 000 tonn vafler med sjokoladetrekk, samtidig som landet importerte 15 000 tonn av det samme produktet. USA på sin side både eksporterte og importerte i 2017 1,5 millioner tonn storfekjøtt og nesten en halv million poteter.

VILLET POLITIKK

Denne måten å organisere produksjon og handel på er resultat av en villet politikk, drevet fram av Verdensbanken og andre finansinstitusjoner, som på 1990-tallet oppmuntret selskaper til å kjøpe og selge globalt. Samtidig gjør direkte og indirekte subsidier til fossilindustrien (ufattelige 5 billioner dollar årlig) det billig for selskaper å frakte varer jorden rundt. Konsekvensene av den enorme varetransporten er imidlertid betydelige for klima, natur og biologisk mangfold. Maritim transport³ står i dag for rundt 3 prosent av verdens CO²-utslipp.

TRUMPS «FRIHETSGASS»

Som en del av de nye forhandlingene mellom EU og USA i 2018 forpliktet EU seg blant annet til å importere mer naturgass fra USA. Utvinning av naturgass skjer gjennom utvinningsmetoden «fracking», som er forbudt i mange EU-land. Fracking fører til store klimagassutslipp, tap av biologisk mangfold, forurensing av luft, vann og jord, alvorlige helseskader, og til økt risiko for lokale jordskjelv.

EU-kommisjonen gikk med på USAs krav om å importere mer naturgass, som det amerikanske energidepartementet kaller «frihetsgass», etter Trump truet med å innføre høy toll på europeiske biler. For Kommisjonen veide interessene til europeisk bilindustri tyngre enn hensynet til natur og klima. Knapt ett år etter at Trump og EU-kommisjonens daværende president, Jean Claude Juncker, ble enige om å starte nye handelsforhandlinger i juli 2018, hadde EUs import av amerikansk naturgass økt med hele 272 prosent.

Ifølge International Maritime Organization vil CO²-utslipp fra maritim transport øke med opptil 250 prosent innen 2050 som følge av vekst i verdenshandelen.

Maritim transport vil da stå for hele 17 prosent av globale CO²-utslipp. Shipping bidrar til klimaendringene og skader på miljøet også gjennom utslipp av karbonpartikler (såkalt svart karbon). I tillegg kommer utslippene fra luftfart, knyttet både til internasjonal turisme og handel, samt gods på vei.

HANDELSPOLITIKK OG UTSLIPP

Koblingen mellom handelspolitikk og CO²-utslipp er klar og direkte. En studie publisert av forskere ved Kyushu-universitetet i Japan i 2019 viser at når land kutter eller reduserer toll, særlig i energikrevende industrier og sektorer, skjer det en tilsvarende økning i CO²-utslipp knyttet til de importerte varene. Ifølge forskerne viser dette at handelsavtaler (som alle liberaliserer handel gjennom blant annet tollkutt) har en virkning på CO²-utslipp som er så stor at den overstiger effekten av nasjonale klimatiltak.

1 Andelen er sannsynligvis høyere. Ifølge en studie gjort av Wiedmann og Lenzen i 2018, er mellom 23 og 30 prosent av globale klimagassutslipp, 24 og 68 prosent av råvareutvinning og 17 og 30 prosent av globalt tap av biologisk mangfold knyttet til internasjonal handel. Se Wiedmann, T. og Lenzen, M., 2018, Environmental and social footprints of international trade. Nature Geoscience, 11,314-321: <http://unsw-works.unsw.edu.au/fapi/datastream/unswworks:50533/binf732827d-cef6-4000-a761-1f76f3c3c311?view=true>

2 Så oppstykket er produksjonen at ingen har oversikt over den totale produksjonskjeden for et produkt. Det har vokst seg fram et enormt globalt byråkrati av underleverandører hvor miljøkostnader eksternaliseres og menneskelige kostnader av høyintensiv produksjon presses nedover til siste og minst mektige underleverandør. Se «The Coronavirus Has Disrupted Supply Chains», Foreign Policy, 4. mars 2020: <https://foreignpolicy.com/2020/03/04/blindsided-on-the-supply-side/>

3 Internasjonal varetransport skjer hovedsakelig via maritim transport. 90 prosent av alle varer som handles globalt fraktes med skip.

4 Ifølge UNCTAD er et sentralt mål med handelsavtaler «to increase trade between its members, and that policy-makers principally care about increasing their country's exports». Se Julia Seiermann, 2018, «Only Words? How Power in Trade Agreement Texts Affects International Trade Flows», UNCTAD Blue Series Papers 80, United Nations Conference on Trade and Development: https://unctad.org/system/files/official-document/ser-rp-2018d8_en.pdf

FORBUD MOT Å STØTTE LOKAL PRODUKSJON OG GRØNN ENERGI

Dagens handelsavtaler omfatter imidlertid langt mer enn kun reduksjon av toll og tariff.

Hovedfokuset er på å fjerne såkalte **ikke-tollmessige handelsbarrierer** (non-tariff barriers), som omfatter et lands lover, reguleringer, standarder og andre politiske tiltak som direkte eller indirekte hindrer eller begrenser handel. En stor del av disse «handelsbarrierene» er politikk med formål å beskytte miljø, mattrygghet, helse, arbeidstakerrettigheter og andre samfunnshensyn.

NASJONAL LIKEBEHANDLING

Handelsregler om nasjonal likebehandling gjør det ulovlig å gi bedre vilkår til lokale og nasjonale bedrifter enn til utenlandske selskaper. Det betyr at folkevalgte myndigheter ikke har lov til å innføre politiske tiltak som beskytter og gir forrang til lokale og nasjonale produsenter for å fremme lokal og mer bærekraftig produksjon, og stimulere til lokal utvikling av fornybar og miljøvennlig energi. Gang på gang har offentlige programmer og støtteordninger for fornybar energi blitt angrepet i WTO.⁵ USA gikk for eksempel til sak mot India i WTO i 2012 for landets subsidiering av lokal produksjon av solcellepaneler. I 2016 [slo WTOs ankeorgan fast](#) at Indias politiske program for solenergi var i

strid med WTO-reglene, til tross for at formålet med politikken var å sikre at landet oppnår sine forpliktelser under FNs klimakonvensjon og [sine klimamål som del av Parisavtalen](#).⁶ I 2016 reiste India på sin side [søksmål mot USA](#) over programmer for fornybar energi i flere amerikanske delstater.

LOKAL PRODUKSJON

I alle WTO-tvister som har dreid seg om politiske tiltak for å støtte lokal produksjon av fornybar energi, har tvisteløsningspanelene fastslått at tiltakene bryter med organisasjonens regelverk. De massive subsidiene til fossilindustrien derimot, har [aldri blitt utfordret i WTO](#).

Handelsregler som forbyr stimulering og favorisering av lokal produksjon kan også komme til å kollidere med implementeringen av FNs naturavtale gjennom Aichi-målene. I tillegg til at man skal fase ut skadelige subsidier, skal man som del av Aichi-målene også fase *inn* subsidier som fungerer som [insentiv til bevaring og bærekraftig bruk av biologisk mangfold](#).

Dette er noe som kan bli ansett som konkurransevridende og som brudd

på handelsavtalenes forpliktelser om nasjonal likebehandling og ikke-diskriminering.

GRØNN ENERGI

En annen måte handelsavtaler hindrer miljøtiltak er gjennom klausuler om «teknologisk nøytralitet». Prinsippet om teknologisk nøytralitet forbyr politiske tiltak som skiller mellom ulike teknologier og energikilder, som lover og reguleringer for å redusere klimagassutslipp fra fossil energi gjennom å favorisere teknologier og tjenester basert på fornybare energikilder. I TISA-forhandlingene [presset Norge og Island på](#) for å gjøre prinsippet til en del av avtalens kapittel om energitjenester.⁷ Teknologisk nøytralitet er også inkludert i [handelsavtalen mellom EU og Canada \(CETA\)](#).⁸

5 For en oversikt over politiske tiltak for å fremme fornybar energi som har blitt utfordret i WTO, se (Box 2): <http://www.fao.org/3/CA2345EN/ca2345en.pdf>.

6 WTOs ankeorgan konkluderte med at Indias krav om lokalt innhold i den fornybare energisektoren brøt med WTOs regler om nasjonale likebehandling og ikke-diskriminering. Dette til tross for at politikkenes mål var å sikre Indias oppnåelse av sine forpliktelser under FNs rammekonvensjon om klimaendringer (UNFCCC), bl.a. om at 40 prosent av all energi skal genereres fra fornybare energikilder innen 2030. India tapte tvisten fordi WTOs ankeorgan mente at UNFCCC var irrelevant for saken. Se: Appellate Body Report, India — Certain Measures Relating to Solar Cells and Solar Modules, WT/DS456/AB/R, 16 september 2016.

7 TISAs kapittel om energirelaterte tjenester art. 1 sier: «This Chapter shall apply to measures affecting trade in energy related services, irrespective of the energy source dealt with, technology used, whether the energy source is renewable or non-renewable, and whether the service is supplied onshore or offshore.» Se TISA – Energy Related Services. Proposal by Iceland and Norway: <https://wikileaks.org/tisa/TiSA-Energy-Related-Services-Proposal-IS-NO/TiSA-Energy-Related-Services-Proposal-IS-NO.pdf>

8 Kapittel 21 om regulatorisk samarbeid i CETA-avtalen har en klausul som oppfordrer partene til å øke konkurransekraft og effektivitet gjennom compatible måter å regulere på, inkludert 'the application of regulatory approaches which are technology-neutral' (art. 21.3(d)(iii)(A)). Se: https://www.bilaterals.org/IMG/pdf/ceta_text_02-2016.pdf

AVTALENE FREMMER EN MILJØSKADELIG JORDBRUKSMODELL

Frihandelsavtaler har gjennom flere tiår fremmet en industriell, eksportorientert jordbruksmodell dominert av store multinasjonale selskaper.

Mesteparten av klimagassutslippene fra jordbruket kommer fra industrielt jordbruk. Ifølge FNs klimapanel står det industrielle mat- og jordbrukssystemet for [hele 37 prosent av globale CO²-utslipp](#).

EKSPORTJORDBRUK

Handelsavtalene forplikter landene til å kutte toll og øke importkvoter for mat- og jordbruksvarer, som kjøtt, soya, mais, etanol og palmeolje.

Det er varer knyttet til avskoging av regnskog, savanner og våtmark, økte klimagassutslipp og tap av biologisk mangfold. Samtidig som regnskogen i Amazonas står i brann, har EU og Mercosur-blokken (Argentina, Uruguay, Paraguay og Brasil) forhandlet fram en handelsavtale som vil [øke handel og eksport](#) av kjøtt, soya, mais og etanol fra Mercosur-blokken til EU.

PALMEOLJE

I Sørøst-Asia er særlig palmeolje knyttet til [avskoging av regnskog og tap av biologisk mangfold](#). Likevel legger handelsavtaler opp til fortsatt ekspansjon av palmeoljeproduksjonen, og forbyr politiske tiltak for å stoppe eller

begrense handel med palmeolje og produkter basert på det. Indonesia gikk for eksempel i 2009 [til sak mot EU i WTO](#), på vegne av sine palmeoljeprodusenter, fordi EU innførte begrensninger på biodrivstoff fra palmeolje. Nylig [utfordret også Malaysia EU](#) for unionens regulering av palmeolje.

SMÅSKALAJORDBRUK FORSVINNER

WTO og frihandelsavtalenes promotering av den eksportrettede, industrielle jordbruksmodellen går på bekostning av lokalt og [mer bærekraftig småskalajordbruk](#). Det fører til at småbønder må legge ned eller blir tvunget til å eksportere istedenfor å selge lokalt. NAFTA-avtalen, for eksempel, drev [4,9 millioner familiebonder](#) i Mexico ut av jordbruket fra 1991 til 2007. Rundt 3 millioner av disse ble erstattet av sesongarbeidere i den eksportrettede jordbruksindustrien. I Canada førte NAFTA-avtalen og andre handelsavtaler til at [nesten halvparten](#) av landets 30.000 småskalaprodusenter av svinekjøtt forsvant i løpet av et tiår.

INDUSTRIELL KJØTTPRODUKSJON: INHUMAN, FORURENSENDE OG KLIMASKADELIG

Handelsavtalene fremmer storskala industriell kjøttproduksjon egnet for å konkurrere på det globale markedet. Den er dominert av gigantiske fabrikkbruk, hvor tusener av dyr stues sammen og lever under inhumane forhold.

Såkalte Concentrated Animal Feeding Operations (CAFO) er intensiv og automatisert dyreoppdrett som er spesielt utbredt i USA, men som med det rådende handelsregimet også har inntatt andre deler av verden, blant annet Canada, EU og Argentina. CAFOer slipper ut store mengder av klimagassen metan. Elver av møkk og giftige kjemikalier fra brukene forurenses luft og vann, og fører til helseskader hos menneskene i områdene rundt brukene. I USA har denne typen dyreoppdrett blitt dominerende etter 25 år med NAFTA-avtalen. I dag blir hele 97 prosent av grisene i USA alet opp på fabrikkbruk med over 2000 dyr – opp fra 30 prosent i 1992.

I 2006 publiserte FNs organisasjon for mat og jordbruk (FAO) den første i en rekke studier som viser hvor mye global produksjon av kjøtt og meieriprodukter bidrar til klimaforandringene. Mesteparten av utslippene kommer fra de store multinasjonale agribusiness-selskapene. De 20 største kjøtt- og meieriprodusentene slipper til sammen ut mer klimagasser enn hele Tyskland.

AVTALENE SKAPER BARRIERER MOT MILJØPOLITIKK

Handelsregler for «ikke-tollmessige handelsbarrierer» undergraver «føre-var»-prinsippet og globaliserer den amerikanske måten å regulere på.

Føre-var-prinsippet innebærer at man forbyr et produkt eller en produksjonsmetode dersom det er risiko for skade på mennesker eller miljø – selv om det ennå ikke eksisterer vitenskapelige bevis for at de er skadelige. Føre-var-prinsippet ligger til grunn for mye av regulering innen helse, mattrygghet og miljø i Europa. Prinsippet er også forankret i FNs konvensjon om biologisk mangfold (CBD).⁹

RISIKOBASERT REGULERING

Den amerikanske måten å regulere på, som ofte kalles «risikobasert» eller «vitenskapsbasert» regulering, er snarere basert på et «etter-snar-prinsipp» der man ikke kan forby produkter og produksjonsmetoder før det eksisterer vitenskapelige bevis for at de er skadelige for mennesker eller miljø. Altså etter at skaden har skjedd. Bevisbyrden legges dermed på offentlige myndigheter og på samfunnet, ikke på industrien.

Særlig handelsregler for «tekniske handelshindringer» (TBT) og «veterinære og plantesanitære tiltak» (SPS) forplikter land til å gå over til risikobaserte former for regulering, og innskrenker det politiske handlingsrommet til å regulere basert på føre-var-prinsippet. TBT og SPS

eksisterer som egne avtaler i WTO. I tillegg inkluderer bilaterale og regionale frihandelsavtaler kapitler om TBT og SPS.

«**Tekniske handelshindringer**» omfatter produktkrav og standarder, samt merking og pakking av produkter. Eksempler på slike handelshindringer er forbud mot hormonbehandlet storfekjøtt, begrensninger på utslipp fra biler, og krav til miljømerking av produkter.

«**Veterinære og plantesanitære tiltak**» omfatter lover, regler og standarder for matproduksjon og handel for å beskytte helse, mattrygghet, dyrevelferd og miljø, som for eksempel helseinspeksjoner, risikovurderinger, og godkjenningsprosedyrer for kjemikalier, sprøytemidler, genmodifiserte organismer (GMO), antibiotika og tilsetningsstoffer.

«UNØDVENDIGE» HINDRINGER FOR INTERNASJONAL HANDEL

Formålet med regelverk om TBT og SPS er å sikre at politiske tiltak og prosedyrer ikke utgjør «unødvendige hindringer for internasjonal handel». Man kan dermed kun beskytte helse, mattrygghet og miljø i den grad det ikke går på bekostning av handel

eller medfører høyere kostnader for selskapene.

Lover og reguleringer basert på føre-var-prinsippet har flere ganger blitt angrepet i WTO, blant annet EUs forbud mot import av [storfekjøtt behandlet med veksthormoner](#) og unionens midlertidige forbud mot import av [mat som inneholder genmodifiserte organismer \(GMO\)](#). EU forsvarte reguleringene med føre-var-prinsippet, men tapte begge søksmålene fordi forbudene var i strid med WTOs SPS-avtale.

REGULATORISK SAMARBEID

En annen måte handelsavtalene innskrenker muligheten til å føre en sterk og effektiv miljøpolitikk, er gjennom forpliktelser om «regulatorisk samarbeid». Det er en prosess der partene i en handelsavtale samarbeider om å gjøre landenes lovverk likere hverandre. Formålet er å lette handel og fjerne belastninger for selskapene.

Det innebærer blant annet at [reguleringer skal være i tråd med den amerikanske risikobaserte tilnærmingen](#).¹⁰ Frivillige retningslinjer fremmes framfor bindende påbud og forbud. I praksis betyr det at lover, reguleringer og standarder for miljø, dyrevelferd, mattrygghet, helse, arbeidstakerrettigheter og forbrukervern svekkes og senkes til minste felles multiplum.

Med regulatorisk samarbeid opprettes det et eget byråkrati av komiteer og ekspertgrupper som gjennomgår og vurderer hvorvidt landenes lover og reguleringer er «mer handelshindrende enn nødvendig». Komiteene, bestående av offentlige tjenestepersoner fra de respektive landene, kan komme med anbefalinger om å endre eksisterende lover og å stoppe eller utvanne nye lovforslag, ofte før de blir lagt fram for folkevalgte parlamenter. Komiteene jobber bak lukkede dører, utenfor demokratisk kontroll, og [ofte i tett samråd med industrien](#). Selskapenes lobbyister får dermed privilegert tilgang og makt til å påvirke politiske beslutningsprosesser.

SVEKKER REGULERINGER

TBT og SPS-avtalene i WTO inkluderer klausuler om regulatorisk samarbeid. Samtidig har regulatorisk samarbeid blitt en sentral del av nyere frihandelsavtaler, som ofte går enda lenger enn WTO-regelverket på dette området. Flere avtaler, som for eksempel [CETA-avtalen](#) og frihandelsavtalen mellom [EU og Japan](#), har egne kapitler om regulatorisk samarbeid som gjelder for ethvert tema som er omfattet av avtalen.

Flere tiår med regulatorisk samarbeid i NAFTA-avtalen har bidratt til å [senke standarder](#) innen blant annet regulering av giftige kjemikalier og kjemiske insektmidler, nivåer for utslipp fra biler, regulering av plante-

og dyrehelse, og inspeksjoner av matprodukter.

I CETA-avtalen har regulatorisk samarbeid allerede blitt brukt til å svekke EUs reguleringer for matsikkerhet. Canadiske byråkrater presser nå på for at EU skal utvanne lover som beskytter dyrs og planters helse, og svekke reguleringer av kjemiske sprøytemidler i jordbruket.

9 Se Preamble, Convention on Biological Diversity: «Noting also that where there is a threat of significant reduction or loss of biological diversity, lack of full scientific certainty should not be used as a reason for postponing measures to avoid or minimize such a threat...»: <https://www.cbd.int/convention/articles/?a=cbd-00>

10 Alle nyere frihandelsavtaler fremmer risikobasert regulering (gjennom regulatorisk samarbeid og ulike former for «god regulatorisk praksis»), men det varierer hvor langt de går i å binde landene til å regulere i tråd med denne tilnærmingen. Regulatorisk samarbeid og «god regulatorisk praksis» har røtter i amerikansk lovgivning, men har siden blitt videreført og videreutviklet av OECD og i WTO. Kapitler eller paragrafer om regulatorisk samarbeid er vanlig i de fleste frihandelsavtaler. Et viktig prinsipp til grunn for regulatorisk samarbeid og «god regulatorisk praksis» er at reguleringer skal være risikobasert. Se «International regulatory cooperation and the public good, How 'good regulatory practices' in trade agreements erode protections for the environment, public health, workers and consumers» by Stuart Trew, Canadian Centre for Policy Alternatives, 2019, Institute for Agriculture and Trade Policy, PowerShift –Verein für eine ökologisch-solidarische Energie- & Weltwirtschaft e. V. Canadian Centre for Policy Alternative, CCPA: <https://www.iatp.org/sites/default/files/2019-05/International%20regulatory%20cooperation-web300.pdf>

Bildekreditering side 14:

Industrielt dyrehold ved Manitoba Pork Factory Farm, Canada. Fra [Mercy For Animals Canada/ Flickr](#). Brukt med Creative Commons-lisens (CC-BY)

ISDS: SØKSMÅL MOT MILJØPOLITIKK

Investor-stat-tvisteløsning (ISDS) er et system av egne private «domstoler» for investorer. Systemet er i realiteten et parallelt rettssystem som står utenfor og over det nasjonale rettsapparatet, og kan kun brukes av utenlandske investorer – hovedsakelig store multinasjonale selskaper.

ISDS gir selskapene særegne rettigheter til å saksøke land og kreve ubegrensede summer i erstatning dersom folkevalgte myndigheter vedtar lover eller gjennomfører politiske tiltak som de taper penger på. Selskapene kan blant annet kreve erstatning om de mener en lov eller et tiltak vil føre til tap av framtidig profitt for en investering. Over 2600 bilaterale investeringsavtaler (BIT), samt en rekke frihandelsavtaler, inneholder klausuler som gir utenlandske investorer rett til å benytte ISDS-systemet.

MOT MILJØREGULERINGER

ISDS-systemet brukes ofte av selskaper til å saksøke land for demokratisk vedtatt politikk som har som mål å beskytte miljø, helse, menneskerettigheter og offentlige tjenester. Siden 2000 har antall søksmål eksplodert. Det er [miljøreguleringer som utløser flest søksmål](#), og olje- og gruveindustrien er de som bruker ISDS-systemet aller mest. Av alle ISDS-tvister registrert av Verdensbankens internasjonale voldgiftsdomstol, ICSID, fram til 2021, var 41 prosent relatert til

energisektoren eller råstoffutvinning. 24 prosent av disse gjaldt olje, gass og gruvedrift, mens 17 prosent gjaldt elektrisitet og andre energiresurser.¹¹

ENERGIAVTALEN

Mange av disse tvistene er basert på [Energy Charter Treaty \(ECT\)](#), en lite kjent investeringsavtale for energisektoren. ECT-avtalen er den som oftest benyttes av selskaper innen fossilindustrien og atomindustrien til å angripe miljølover og klimatiltak. Norge undertegnet ECT-avtalen i 1995, men ratifiserte den ikke. Grunnen til det er at det ble tatt forbehold mot klausulen om investor-stat-tvisteløsning, da denne er [«utilfredsstillende og betenkelig ut fra norske interesser»](#). Likevel gikk den blåblå regjeringen i et [utkast til modellavtale](#) fra 2015 inn for at Norge skal inkludere ISDS i framtidige bilaterale investeringsavtaler.

ISDS-søksmål har blant annet blitt reist mot Canadas [forbud mot fracking](#), [utfasing av atomkraft](#) i Tyskland, påbud om å [rense opp oljeforurensning](#) i regnskogen i Ecuador, [forbud mot olje- og gassutvinning](#) utenfor kysten i Italia,

[forbud mot kullkraft i Nederland](#), og mot en lang rekke miljøskadelige gruveprosjekter (se bokser på neste side).

AVSKREKKENDE EFFEKT

Selv om ISDS ikke direkte forbyr land å innføre politiske tiltak som prioriterer miljø og bærekraftig utvikling på bekostning av utenlandske investorers kommersielle interesser, så setter systemet en prislapp på politikken. Erstatningskravene er ofte så enorme at de går hardt ut over offentlige budsjetter. ISDS har derfor en «avskrekkende effekt»,¹² der bare trusselen om et søksmål ofte er nok til at myndighetene trekker tilbake eller utvanner et lovforslag eller en regulering. Myndighetene i land som har investeringsavtaler med ISDS lar ofte være å gjennomføre miljøtiltak fordi de frykter søksmål. Frankrike svekket for eksempel en lov i 2017 om å fase ut olje- og gassutvinning innen 2050, etter at det canadiske oljeselskapet Vermilion truet med å gå til ISDS-søksmål. Loven ble [utvannet til det ugjenkjennelige](#).

11 ICSID: 'The ICSID Caseload–Statistics', 2021: <https://icsid.worldbank.org/sites/default/files/publications/The%20ICSID%20Caseload%20Statistics%20%282021-1%20Edition%29%20ENG.pdf>

12 Denne avskrekkende effekten er en viktig årsak til at selskapene forsvarer ISDS og presser på for at det skal inkluderes i investeringsavtaler. Som Chevron sa på et møte med EU-kommisjonen om TTIP-forhandlingene i 2014; «ISDS has only been used once by Chevron, in its litigation against Ecuador» ... «Yet, Chevron argues that the mere existence of ISDS is important as it acts as a deterrent.» Se «TTIP: Chevron lobbied for controversial legal right as 'environmental deterrent'», The Guardian, 26. april 2016: <https://www.theguardian.com/environment/2016/apr/26/ttip-chevron-lobbied-for-controversial-legal-right-as-environmental-deterrent>

SØKSMÅL MOT MILJØPOLITIKK

I 2015 saksøkte det canadiske gruveselskapet *Gabriel Resources* Romania fordi selskapet ikke fikk tillatelse til å bygge Europas største gullgruve i Rosia Montana-området. Etter massive protester, som utviklet seg til å bli Romanias største folkebevegelse, besluttet det rumenske parlamentet å stoppe prosjektet. Gruveprosjektet ville ha sprengt fjelltopper, forurenset hele området med cyanid, utslettet landsbyer og tvangsflyttet tusener av mennesker. Gabriel Resources krever 5,7 milliarder dollar i erstatning, noe som tilsvarer nesten tre prosent av hele det rumenske bruttonasjonalproduktet.

Det amerikanske oljeselskapet Chevron gikk til søksmål mot Ecuador i 2009 etter at nasjonale domstoler hadde dømt selskapet til å betale erstatning for forurensning og brudd på menneskerettighetene i den ecuadorianske delen av Amazonas. Selskapet dumpet enorme mengder råolje og forurenset vann i regnskogen, og forårsaket helseskader og ødela livsgrunnlaget for urfolk og bønder i området. Chevron vant søksmålet. ISDS-tribunalet dømte Ecuadors regjering til å oppheve den nasjonale domstolens kjennelse og til å betale et hittil ikke offentliggjort erstatningsbeløp.

Det canadiske oljeselskapet Lone Pine saksøkte Canada for 250 millioner dollar i 2012, etter at provinsmyndighetene i Quebec innførte et midlertidig forbud mot fracking. Lone Pine er et canadisk selskap, men ble formelt registrert i USA. Selskapet kunne derfor gå til søksmål mot den canadiske staten som en utenlandsk investor. Forbudet medførte at selskapets lisens til å lete etter olje og naturgass ble inndratt. Provinsmyndighetene innførte forbudet for å gjøre en utredning av miljøkonsekvensene av fracking under St. Lawrence-elven. Et stort flertall av befolkningen var imot fracking. Saken pågår fortsatt.

Det svenske selskapet Vattenfall saksøkte Tyskland i 2009 og krevde 1.9 milliarder dollar i erstatning fordi tillatelsen til å bygge et kullkraftverk i Hamburg ble forsinket. Forsinkelsen skyldtes nye miljøkrav og motstand mot kraftverket fra den nyvalgte regjeringen og fra befolkningen fordi det ville forårsake store CO2-utslipp og vannforurensning. Saken endte med et forlik, der Hamburg gikk med på å svekke miljøkravene og la byggingen av kraftverket fortsette.

I 2012 gikk Vattenfall igjen til søksmål mot Tyskland. Denne gangen gjaldt søksmålet en lov om å fase ut atomkraft. Etter kjernekraftulykken i Fukushima i 2011 vedtok det tyske parlamentet å avvikle all atomkraft i landet innen 2022. Beslutningen medførte at to atomkraftverk eid av Vattenfall måtte nedlegges. Selskapet krever 700 millioner euro i erstatning fra Tyskland. Saken pågår fremdeles.

I 2017 saksøkte det britiske oljeselskapet Rockhopper Italia for 350 millioner dollar fordi selskapet ble nektet tillatelse til å bore etter olje i Adriaterhavet. Avslaget kom etter at parlamentet hadde forbudt all ny olje- og gassvirksomhet nær den italienske kysten fordi det ville skade miljøet, øke risikoen for jordskjelv, få negative konsekvenser for lokalt fiske og for turisme, og på grunn av sterk motstand fra befolkningen.

I 2021 saksøkte to tyske energiselskaper, Uniper og RWE, Nederland for en lov om å fase ut kullkraft innen 2030. RWE har saksøkt landet for 1,4 milliarder euro, og det er ventet at Uniper vil kreve 1 milliard euro. Selskapene mener loven, som ble vedtatt av Nederlands parlament i 2019 for å redusere klimagassutslipp fra fossile energikilder, er ulovlig fordi den ikke gir tilstrekkelig kompensasjon til selskapene som eier kullkraftverkene. Beløpene selskapene krever overstiger langt det de har investert i kraftverkene.

I 2020 gikk det latviske rederiet SIA North Star til søksmål mot Norge etter at selskapet i norsk Høyesterett ble dømt for ulovlig fangst av snøkrabbe på norsk sokkel. Det norske forbudet mot fangst av snøkrabbe bygger blant annet på ønske om bærekraftig forvaltning av snøkrabben og dens betydning for bevaring av viktige fiskeressurser i Barentshavet.

Bildekreditering:

1. Sjøvann forurenset fra en gullgruve ved den oversvømte landsbyen Geamana, Rosia Montana, Romania, av [Salajeau / Dreamstime.com](#)
2. Hånd dekker av oljesøl i fra Chevron i Amazonas, Ecuador. Foto: Caroline Bennet / Rainforest Action Network. Brukt med [Creative Commons CC-BY-lisens](#).
3. Fracking, av [Anita Starzycka / Pixabay](#)
4. Kullkraftverk av [Werni1 / Wikimedia Commons](#). Brukt med [Creative Commons CC-BY-SA-lisens](#).
5. Atomkraftverk av [Liberal Freemason / Wikimedia Commons](#)
6. Fiskerhytte ved Abruzzo, Italia av [Tommaso Camplone / Pixabay](#)
7. Klimademonstrasjon i Amsterdam. Foto: [Greenpeace/Cris Toala Olivares](#). Bruk med [Creative Commons-CC-BY-lisens](#).
8. Tråler av [Gaute Bruvik / Wikimedia Commons](#). Brukt med [Creative Commons CC-BY-SA-lisens](#)

**FAGRE ORD
OG TOMME LØFTER:
HVORFOR HANDELS-
AVTALENE
UNNTAKS-
BESTEMMELSER OG
BÆREKRAFTKAPITLER
IKKE BESKYTTER
MILJØET**

Paragrafer om miljø og bærekraftig utvikling er del av de fleste handelsavtaler, og er også inkludert i en rekke investeringsavtaler. Slike paragrafer er vanligvis plassert i avtalenes forord, i egne unntaksbestemmelser; og i egne kapitler om miljø og bærekraftig utvikling.

I avtalenes forord er paragrafer om miljø og bærekraftig utvikling ofte vage og uforpliktende. Typisk inneholder de formuleringer som at handelspartnerne «bekrefter» eller «bestyrker» sine forpliktelser til å fremme bærekraftig utvikling¹³, og «anerkjenner viktigheten av høye standarder for miljø og arbeidstakerrettigheter». ¹⁴ Slike formuleringer er juridisk svake og lite annet enn tomme løfter.

I POSE OG SEKK

Til grunn for miljøparagrafene ligger et premiss om at ubegrenset økonomisk vekst og ekspansjon av global handel og investeringer er forenlig med vern av naturen og reduksjon av klimagassutslipp. I forordet til handelsavtalen mellom EU og Sør-Korea, for eksempel, heter det at et av målene med avtalen er å fremme utenlandsinvesteringer uten å senke eller redusere standarder for miljø, arbeid, helse og sikkerhet. ¹⁵ Likeledes står det i forordet til Marrakesh-avtalen som etablerte WTO at

medlemslandene skal *ekspandere* produksjon og handel samtidig som de skal forvalte verdens ressurser i tråd med målet om bærekraftig utvikling, og beskytte og verne miljøet. ¹⁶

UNNTAKSBESTEMMELSER

Alle handelsavtaler inneholder *unntaksbestemmelser* som sier at landene har rett til å innføre politikk som bryter med avtalen, dersom det er for å «oppnå legitime offentlige politiske mål» eller for å «beskytte menneskers, dyrs og planter liv og helse».

De viktigste unntaksbestemmelsene i WTO som er relevante for miljøpolitikk er unntakene i GATT XX¹⁷ og GATS XIV¹⁸. De fleste frihandelsavtaler har unntaksbestemmelser som er basert helt eller delvis på disse to.

Klausulene gir unntak for lover og reguleringer og andre politiske tiltak som er «nødvendige» for å beskytte menneskers, dyrs og planter liv og helse. GATT-klausulen gir i tillegg

unntak for politikk som har som mål å bevare ikke-fornybare naturressurser. Problemet med disse unntakene er at de er svært smale og inneholder så mange forbehold og stiller så strenge kriterier at de i de fleste tilfeller ikke kan brukes. Dersom lover, reguleringer eller tiltak for å beskytte miljø, klima eller dyrevelferd skal kunne omfattes av unntaksbestemmelsene, kreves det at politikken må være «legitim»; at den ikke skal forskjellsbehandle nasjonale og utenlandske selskaper; ikke utgjøre «en skjult handelsbegrensning»; og ikke være «overdreven» eller «unødvendig».¹⁹

OVERNASJONALE HANDELSDOMSTOLER

Det er de overnasjonale handelsdomstolene som avtalene etablerer, såkalte tvisteløsningspaneler, som avgjør hvorvidt et lands eller lokalsamfunns lovverk og politikk tilfredsstillende disse kravene. Byråkratene og handelsekspertene som sitter i tvisteløsningspanelene er ikke demokratisk valgte og de står ikke til ansvar for innbyggerne i de landene som berøres av deres beslutninger. Deres mandat er å fremme avtalenes overordnede mål om økt internasjonal handel og utenlandsinvesteringer, ikke å beskytte miljø, menneskerettigheter eller andre samfunnshensyn.

UBRUKELIGE UNNTAK

GATT- og GATS-unntakene har i de fleste tilfeller vist seg å være ubrukelige. Av de 50 gangene WTOs medlemsland har prøvd å bruke et av unntakene når deres politikk har blitt klaget inn for WTOs tvisteløsningsorgan, har de lyktes bare to av gangene.²⁰

Kriteriet som ligger i GATT/GATS-unntakene om at politikken ikke må utgjøre diskriminering av utenlandske selskaper eller en skjult handelshindring, har også blitt standard i bilaterale og regionale handels- og investeringsavtalers unntaksbestemmelser, og står også sentralt i bærekraftkapitlene.

13 Se for eksempel forordet til frihandelsavtalen mellom EFTA og Hong Kong: «REAFFIRMING their commitment to pursue the objective of sustainable development and recognising the interdependence and mutual supportiveness of trade, environment and labour policies in this respect»: <https://www.efta.int/media/documents/legal-texts/free-trade-relations/hong-kong-china/EFTA-Hong%20Kong%20China%20Free%20Trade%20Agreement.pdf>. Et annet eksempel er forordet til avtalen mellom EU og Canada (CETA): «REAFFIRMING their commitment to promote sustainable development and the development of international trade in such a way as to contribute to sustainable development in its economic, social and environmental dimensions; (...) IMPLEMENTING this Agreement in a manner consistent with the enforcement of their respective labour and environmental laws and that enhances their levels of labour and environmental protection, and building upon their international commitments on labour and environmental matters»: https://www.bilaterals.org/IMG/pdf/ceta_text_02-2016.pdf

14 Se for eksempel forordet til frihandelsavtalen mellom EU og Japan: «RECOGNISING the importance of strengthening their economic, trade and investment relations, in accordance with the objective of sustainable development in the economic, social and environmental dimensions, and of promoting trade and investment between them, mindful of the needs of the business communities of each Party, in particular small and medium-sized enterprises, and of high levels of environmental and labour protection through relevant internationally recognised standards and international agreements to which both Parties are party»: https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2018/august/tradoc_157228.pdf

15 Se frihandelsavtalen mellom EU og Sør-Korea, art. 1.1.2 (h): «The objectives of this Agreement are (...) to promote foreign direct investment without lowering or reducing environmental, labour or occupational health and safety standards in the application and enforcement of environmental and labour laws of the Parties.» Se: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:22011A0514\(01\)&qid=1498922453468&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:22011A0514(01)&qid=1498922453468&from=EN)

16 Se forordet til Marrakesh-avtalen: «Recognizing that their relations in the field of trade and economic endeavour should be conducted with a view to ... expanding the production of and trade in goods and services, while allowing for the optimal use of the world's resources in accordance with the objective of sustainable development, seeking both to protect and preserve the environment and to enhance the means for doing so in a manner consistent with their respective needs and concerns at different levels of economic development». Se WTO, «Preamble, Marrakesh Agreement Establishing the World Trade Organization»: https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/04-wto_e.htm

17 GATT XX: «Subject to the requirement that such measures are not applied in a manner which would constitute a means of arbitrary or unjustifiable discrimination between countries where the same conditions prevail, or a disguised restriction on international trade, nothing in this Agreement shall be construed to prevent the adoption or enforcement by any contracting party of measures: (...) (b) necessary to protect human, animal or plant life or health; (...) (g) relating to the conservation of exhaustible natural resources if such measures are made effective in conjunction with restrictions on domestic production or consumption». Se WTO: «WTO rules and environmental policies: GATT exceptions»: https://www.wto.org/english/tratop_e/envir_e/envt_rules_exceptions_e.htm

18 GATS XIV: «Subject to the requirement that such measures are not applied in a manner which would constitute a means of arbitrary or unjustifiable discrimination between countries where the same conditions prevail, or a disguised restriction on international trade, nothing in this Agreement shall be construed to prevent the adoption or enforcement by any contracting party of measures: (...) (b) necessary to protect human, animal or plant life or health». Se WTO: «General Agreement on Trade in Services»: https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/26-gats.pdf

19 For å vurdere om et politisk tiltak er «nødvendig» ser tvisteløsningspanelene på en rekke faktorer, som betydningen av de interessene som tiltaket skal beskytte; politikkenes innvirkning på internasjonal handel; i hvor stor grad tiltaket bidrar til målet; og hvorvidt det finnes alternativer til det aktuelle tiltaket som er mindre handelsbegrensende som myndighetene kunne ha valgt for å oppnå samme mål. Ifølge WTOs ankeinstans skal en lang rekke faktorer tas i betraktning når det skal avgjøres hvorvidt en bestemt miljøpolitikk er «nødvendig» under GATT art. XX, «including the contribution made by the environmental measure to the policy objective, the importance of the common interests or values protected by the measure and the impact of the measure on international trade. If this analysis yields a preliminary conclusion that the measure is necessary, this result must be confirmed by comparing the measure with its possible alternatives, which may be less trade restrictive while providing an equivalent contribution to the achievement of the objective pursued.» Se WTO, «WTO rules and environmental policies: GATT exceptions»: https://www.wto.org/english/tratop_e/envir_e/envt_rules_exceptions_e.htm. Se også Isabel Cristina Salinas Alcaraz, «The concept of necessity under the GATT and national regulatory autonomy», *Vlel / Vol. 10, N.º 2 / julio-diciembre 2015 / Bogotá, D. C. / Universidad Santo Tomás*: https://www.researchgate.net/publication/317382567_The_concept_of_necessity_under_the_GATT_and_national_regulatory_autonomy og United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD), «Trade Agreements, Petroleum and Energy Policies», United Nations, New York and Geneva, 2000: https://unctad.org/system/files/official-document/itcdtsb9_en.pdf

20 Se Public Citizen, «Fatally Flawed WTO Dispute System»: <https://www.citizen.org/wp-content/uploads/WTO-Disputes-Summary-November-2019-FINAL.pdf>

BÆREKRAFTKAPITLENE

Egne bestemmelser om arbeidstakerrettigheter og miljø ble for første gang koblet til en handelsavtale på 1990-tallet.

Da ble det inngått sideavtaler for [miljø](#) og arbeidstakerrettigheter som supplement til NAFTA-avtalen, den tidligere handelsavtalen mellom USA, Mexico og Canada.

EUs frihandelsavtale med Sør-Korea, som trådte i kraft i 2011, er den første som har et eget kapittel om handel og bærekraftig utvikling som del av selve avtalen. Siden har kapitler om miljø og bærekraftig utvikling blitt inkludert i de fleste av EUs²¹ og EFTAs²² nyere frihandelsavtaler. Også regionale handels- og investeringsavtaler som CETA, USMCA og CPTPP inneholder kapitler om miljø, arbeidstakerrettigheter og bærekraftig utvikling.²³

BREDT OMFANG

Et hovedmål med kapitler om miljø og bærekraftig utvikling er å støtte opp under internasjonale avtaler når det gjelder miljø, klima og arbeidstakerrettigheter. Kapitlene [setter ikke nye standarder](#), men bekrefter partenes forpliktelser på disse områdene. Bærekraftkapitlene dekker et bredt spekter av temaer, som klima, bærekraftig skogbruk, fiske og landbruk,²⁴ biologisk mangfold, maritim forurensning, menneskerettigheter, urfolks rettigheter og arbeidstakerrettigheter.

Noen bærekraftkapitler viser også til føre-var-prinsippet.

FØRSTE ØYEKAST

Ved første øyekast virker bærekraftkapitlene i EFTAs og EUs nyere handelsavtaler imponerende. Kapitlene inneholder bestemmelser som forplikter handelspartnerne til å implementere og overholde internasjonale avtaler og standarder for miljø og arbeidstakerrettigheter; håndheve sine nasjonale miljø- og arbeidslover; ikke fravike fra miljø- og arbeidslover for å tiltrekke seg handel eller investeringer; forvalte og handle med naturressurser på en bærekraftig måte; bekjempe illegal handel med truede dyre- og plantearter; oppmuntre til handel med miljø- og klimavennlige varer; og fremme frivillige standarder for næringslivet.

REALITETEN

I realiteten er disse bestemmelsene både svake, smale og i de fleste tilfeller ubrukelige. I likhet med paragrafene om miljø og bærekraft i avtalenes forord, har også bestemmelsene i bærekraftkapitlene juridisk «myke» formuleringer som ikke forplikter partene til å overholde de internasjonale avtalene.²⁵

Bærekraftkapitlene åpner ofte med å slå fast at handelspartnerne «minnes» en lang rekke internasjonale avtaler, konvensjoner og standarder for miljø, menneskerettigheter og arbeidstakerrettigheter som de har sluttet seg til, deriblant ILO-konvensjonene og en rekke internasjonale miljøavtaler.

VAGE LØFTER

Kapitlene setter altså ikke nye standarder, men bekrefter eller bestyrker kun partenes forpliktelser om å implementere og overholde internasjonale avtaler og konvensjoner som de allerede er en del av. Det er også vanlig med vage løfter om at partene skal samarbeide om miljø og bærekraftig utvikling, inkludert innen utvalgte områder, som for eksempel bærekraftig skogbruk eller bærekraftig forvaltning av fiske, i relevante multilaterale fora.²⁶

I likhet med handelsavtalenes unntaksbestemmelser, inkluderer også bestemmelsene i bærekraftkapitlene paragrafer som stiller så strenge kriterier at de i de fleste tilfeller ikke kan brukes. Typisk er at lover, reguleringer og tiltak som har som mål å beskytte miljø og å implementere internasjonale miljøavtaler ikke må forskjellsbehandle mellom nasjonale og utenlandske selskaper; ikke utgjøre en *skjult* handelshindring; og ikke være mer *belastende* enn nødvendig (for selskapene).

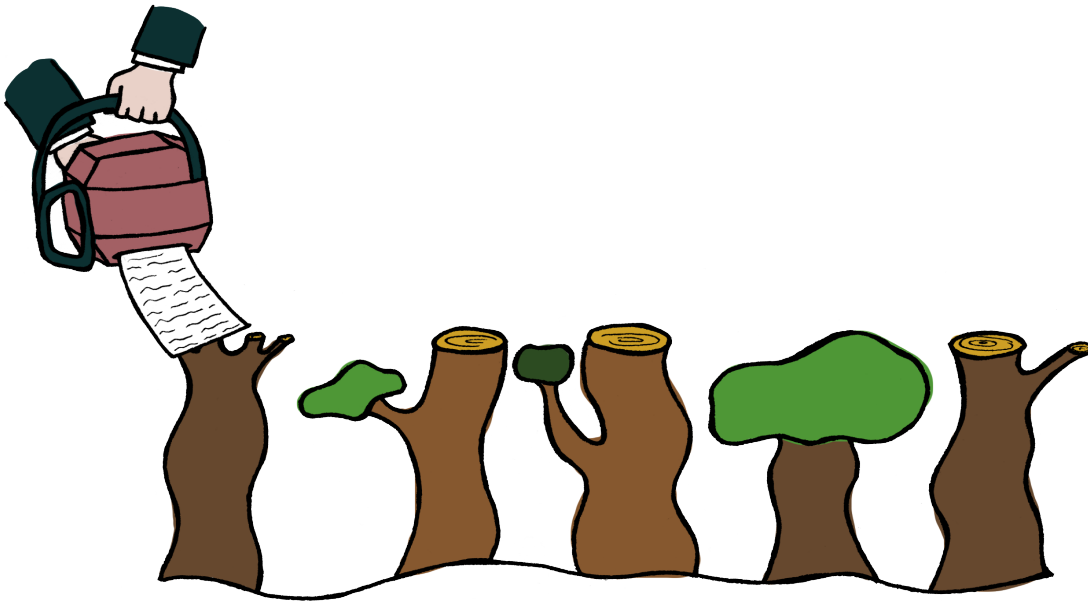
HANDEL ER OVERORDNET

Bærekraftkapitlet i [EFTA-Indonesia](#)-avtalen, for eksempel, har en paragraf som sier at «partene er enige om at kapitlets bestemmelser ikke skal anvendes på en måte som vil utgjøre et middel til vilkårlig eller ubegrunnet diskriminering eller som en skjult begrensning av handel mellom partene».

En annen variant er en artikkel i avtalen mellom [EU og Sør-Korea](#) som understreker at standarder for miljø og arbeidstakerrettigheter «ikke skal brukes til proteksjonistiske formål» og at det «på ingen måte skal stilles spørsmål ved partenes komparative fortrinn». Sagt på en annen måte: internasjonal handel er overordnet miljø og arbeidstakerrettigheter, og det skal ikke stilles spørsmål ved den rådende nyliberale økonomiske modellen.

SMALE UNNTAKSBESTEMMELSER

Klausuler om retten til å regulere er inkludert i de fleste bærekraftkapitlene i EUs²⁷ og EFTAs frihandelsavtaler,²⁸ samt i bærekraftkapitlene i regionale handels- og investeringsavtaler som CETA og USMCA. Klausulene «anerkjenner» partenes rett til å sette sine egne nivåer for beskyttelse av miljø og arbeidstakerrettigheter, og til å innføre eller endre sine lover og politikk på disse områdene. De er imidlertid basert på unntaksbestemmelsene i WTO (GATT XX, GATS XIV), og stiller derfor

mange av de samme kriteriene som disse, deriblant kravet om at lover og reguleringer for miljø og arbeidstakerrettigheter ikke skal diskriminere utenlandske selskaper eller utgjøre skjulte handelshindringer.

IKKE SENKE STANDARDER

Den «suverene retten til å regulere» er med andre ord underordnet handelsreglene, som jo nettopp innskrenker og undergraver landenes rett til å velge *hvordan* de vil regulere og hvilke lover og reguleringer de vil innføre.²⁹

Vanlig i bærekraftkapitlene er også klausuler om ikke å senke nasjonale standarder eller svekke lover for miljø og arbeidstakerrettigheter *utelukkende med intensjon* om å oppmuntre til handel eller investeringer.³⁰ Dette innebærer at det er tillatt å senke standarder for

miljø og arbeidstakerrettigheter, så lenge det ikke kan bevises at det ble gjort utelukkende med intensjon om å tiltrekke handel eller investeringer.

«FØRE VAR»-PRINSIPPET

Bærekraftkapitlene sikrer heller ikke noen reell beskyttelse av føre-var-prinsippet. Både fordi bærekraftbestemmelsene ikke kan håndheves, og fordi prinsippet undergraves av bestemmelser i andre deler av avtalen som fremmer risikobasert regulering. I tillegg tas det forbehold i selve bærekraftkapitlene om at anvendelse av føre-var-prinsippet må være «kostnadseffektiv».³¹

21 De av EUs frihandelsavtaler som inneholder bærekraftkapitler inkluderer avtalene med: [Canada](#) (CETA), [Sentral-Amerika](#), [Colombia](#), [Peru](#) og [Ecuador](#), [Georgia](#), [Japan](#), [Mercosur](#), [Mexico](#), [Moldova](#), [Singapore](#), [Sør-Korea](#), [Ukraina](#) og [Vietnam](#).

22 EFTA-avtaler som har bærekraftkapitler er avtalene med: [Montenegro](#), [Bosnia og Herzegovina](#), [sentralamerikanske land](#), [Georgia](#), [Filippinene](#), [Ecuador](#), [Indonesia](#) og [Mercosur](#) (ikke ratifisert), samt [Tyrkia](#), [Albania](#) og [Serbia](#). Avtalen med [Hong Kong](#) har et kapittel om handel og miljø, i tillegg har partene en separat avtale om arbeidsstandarder.

23 I de fleste av EUs og EFTAs avtaler er miljø, arbeid og menneskerettigheter samlet i ett kapittel om handel og bærekraftig utvikling, mens USAs og Canadas avtaler vanligvis har egne kapitler om henholdsvis handel og arbeid og handel og miljø. Heretter vil alle disse bare bli omtalt som bærekraftkapitler eller kapitler om miljø og bærekraftig utvikling.

24 Ifølge den norske regjeringen inneholder Norge og EFTA-landenes avtale med Mercosur en bestemmelse om handel og bærekraftig landbruk. Se: <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/bedrevilkar-for-handel-og-forpliktelser-om-a-bekjempe-uloelig-hogst2/id2666375/>

25 Eksempler på juridisk «mykt» språk er ord som «recognize», «affirm», «reaffirm», «encourage», «promote» og «strive to».

26 Se for eksempel avtalen mellom EFTA og Indonesia, art. 8.8.3: «The Parties agree to cooperate on issues pertaining to sustainable management of forests and peatlands through bilateral arrangements if applicable and in the relevant multilateral fora in which they participate, in particular the United Nations collaborative initiative on Reducing Emissions from Deforestation and Forest Degradation as emphasised in the Paris Agreement»: <https://www.efta.int/sites/default/files/documents/legal-texts/free-trade-relations/indonesia/fta-indonesia-main-agreement.pdf>

27 Se blant annet [Sør-Korea](#), [SADC](#), [Andean Community](#), [Japan](#), [Singapore](#), [Vietnam](#), [Georgia](#). Bærekraftkapitlet i [EUs utkast til avtale med Indonesia](#) har også en artikkel om retten til å regulere. Det har også EU-CARIFORUM (art. 192) og EU-Ukraina (art. 290).

28 For EFTA, se blant annet [Tyrkia](#), [Ecuador](#), [Sentralamerikanske stater](#), [Filippinene](#), [Indonesia](#), [Albania](#), [Bosnia](#), [Montenegro](#),

29 I en GATS-tvist mot USA sa WTOs tvisteløsningspanel: «Members' regulatory sovereignty is an essential pillar of the progressive liberalization of trade in services, but this sovereignty ends whenever rights of other Members under the GATS are impaired.» WTO, Panel Report, US – Internet Gambling, WT/D285/R, 10 November 2004, para 6.316, sitert i: https://tradejusticeunions.org/wp-content/uploads/2018/08/ITF_Trouble-with-TISA_2018.pdf

30 For eksempel handelsavtalen mellom EFTA og Ecuador, art. 8.4.2: «Subject to Article 8.3 (Right to Regulate and Levels of Protection), No party shall: (a)weaken or reduce the level of environmental or labour protection provided by its domestic laws, regulations or standards with the sole intention to encourage trade or investment from another Party or to seek or enhance a competitive trade advantage of producers or service providers operating in its territory; or(b) waive or otherwise derogate from, or offer to waive or otherwise derogate from, laws, regulations or standards relevant to environment and labour, in order to encourage trade or investment from another Party or to seek or enhance a competitive trade advantage of producers or service providers operating in its territory.» Se: <https://www.efta.int/sites/default/files/documents/legal-texts/free-trade-relations/ecuador/EFTA-Ecuador-Main-Agreement.PDF> Tilsvarende klausuler finnes også i en rekke andre EU- og EFTA-avtaler og i USMCA, CPTPP og CETA.

31 Se for eksempel CETA, art. 24.8.2: «The Parties acknowledge that where there are threats of serious or irreversible damage, the lack of full scientific certainty shall not be used as a reason for postponing cost-effective measures to prevent environmental degradation»: https://www.bilaterals.org/IMG/pdf/ceta_text_02-2016.pdf

TANNLØS BÆREKRAFT

I de fleste frihandelsavtaler kan ikke bestemmelsene om miljø og bærekraftig utvikling håndheves.

Mens brudd på avtalenes øvrige bestemmelser straffes med økonomiske sanksjoner, har det ingen reelle konsekvenser å bryte forpliktelsene om miljø og arbeidstakerrettigheter. I EFTAs og EUs frihandelsavtaler er bærekraftkapitlene underlagt en annen type tvisteløsning enn den som gjelder for de øvrige avtalebestemmelsene.

FRIVILLIGE ANBEFALINGER

Tvister som gjelder brudd på bærekraftkapitlenes bestemmelser skal løses gjennom konsultasjoner, dialog og mekling. Om man ikke kommer fram til enighet, settes det opp et ekspertpanel som kommer med anbefalinger i en egen rapport. Det er imidlertid frivillig å følge ekspertpanelets anbefalinger. Den norske regjeringens og EU-kommisjonens³² påstand om at bærekraftbestemmelsene er bindende og kan håndheves, stemmer dermed ikke.

I enkelte av USAs og Canadas frihandelsavtaler kan brudd på bærekraftkapitlenes bestemmelser om miljø og arbeidstakerrettigheter håndheves gjennom sanksjoner. Men det må da kunne bevises at brudd på forpliktelser om miljø og

arbeidstakerrettigheter er motivert av mål om å oppnå handels- eller investeringsfordeler, eller at bruddene har negative virkninger på handel (trade impact test).³³ Igjen ser vi at handel er det overordnede målet.

INGEN KONSEKVENSER

Om ikke brudd på forpliktelser om miljø, arbeidstakerrettigheter og bærekraftig utvikling får reelle konsekvenser, er de tannløse og ineffektive, og vil ikke bli tatt seriøst. Bærekraftkapitlene blir i stedet redusert til tomme løfter. EU-parlamentet har derfor krevd at bærekraftkapitlene i EUs frihandelsavtaler skal dekket av de samme tvisteløsningsmekanismene som de andre delene av avtalen, og at bærekraftforpliktelsene må kunne støttes opp med effektive avskrekkende tiltak, som reduksjon eller suspensjon av de handelsfordelene som avtalene gir.³⁴

RADIKAL ENDRING

Men å underlegge bærekraftkapitlene sanksjoner er likevel ikke løsningen. Tvisteløsningspanelenes mandat er å fremme avtalenes overordnede mål om å øke internasjonal handel, ikke å beskytte mennesker, lokalsamfunn og miljø i de involverte landene. Handelsbyråkratene

som sitter i panelene har ingen ekspertise i miljørett, arbeidsrett eller menneskerettslovgivning, og er dessuten dypt forankret i det dominerende handelspolitiske paradigmet. Ikke minst er bærekraftkapitlenes bestemmelser så vage og lite substansielle at det er vanskelig å identifisere noe som i det hele tatt kan håndheves.

Det vi trenger er en radikal endring av avtalene som helhet og av det rådende handels- og investeringsregimet som binder land og lokalsamfunn til en økonomisk modell som verken er økologisk eller sosialt bærekraftig. Snarere enn å underlegge bærekraftkapitlene sanksjoner, må sanksjoner tas ut av avtalene, slik at ingen deler av handels- og investeringsavtalene kan sanksjoneres.

Gjennom effektive bærekraftkapitler som er juridisk bindende kan frihandelsavtaler ideelt sett brukes som verktøy for å oppnå bedre beskyttelse av miljø, arbeidstakerrettigheter og menneskerettigheter. Samtidig er det en fare for at et ensidig fokus på bærekraftkapitlene bidrar til å tåkelegge eller dreie debatten bort fra det grunnleggende spørsmålet om virkningene av handelsavtalene som helhet.

FALSK LEGITIMITET

Når det overordnede målet med avtalene er å øke handel og

investeringer, og regjeringene som forhandler fram avtalene først og fremst er opptatt av å ivareta de største eksportbedriftenes behov og å fjerne så mange hindringer og begrensninger for handel som mulig, så vil miljø, menneskerettigheter og arbeidstakerrettigheter alltid komme i annen rekke. Å bare plastre på egne kapitler om miljø og bærekraftig utvikling uten å gjøre noe med de øvrige delene av avtalen vil gi en fasade av falsk legitimitet til avtaler som i sin essens er inkompatible med økologisk og sosial bærekraft.

Det er også en fare for at internasjonale standarder, konvensjoner og avtaler for miljø og menneskerettigheter blir slukt opp av handels- og investeringsregimet og først og fremst betraktes som midler til å oppnå økonomiske mål, snarere enn som mål i seg selv.³⁵ Vi kan dermed risikere at hardt tilkjempede sosiale rettigheter og miljøkonvensjoner blir svekket og utvannet når de kommer i konflikt med økonomiske interesser.

RETTSLIG SÆRSTILLING

Det internasjonale handelsregimet har dessuten en særstilling i internasjonal rett. Ikke bare kan lands nasjonale miljølover og -tiltak utfordres i WTO og i handels- og investeringsavtaler, men det forventes også at forslag som land legger fram i forhandlinger om multilaterale miljøavtaler skal være kompatible med handelsregler. I tillegg har handelsregler blitt

innlemmet i miljøavtalene. Rio-erklæringen og FNs konvensjon om klima har for eksempel kopiert kravene fra handelsavtalenes unntaksbestemmelser om at miljø- og klimatiltak ikke skal diskriminere utenlandske selskaper eller utgjøre skjulte handelsbegrensninger.³⁶ Regler og bestemmelser i handels- og investeringsavtaler kan derimot ikke utfordres på tilsvarende vis om de bryter med eller er inkompatible med bestemmelsene i internasjonale miljøavtaler.

INNSKRENKET HANDLINGSROM

Vi står i en situasjon der handels- og investeringsavtalene, istedenfor å regulere handel og investeringer for å beskytte mennesker og

miljø, regulerer og innskrenker politikernes og demokratiets handlingsrom til å prioritere miljøhensyn, menneskerettigheter og arbeidstakerrettigheter foran kommersielle hensyn og storselskapenes interesser.

Og som om det ikke var nok: det dypt urettferdige og miljøskadelige handels- og investeringsregimet er i praksis overordnet internasjonale avtaler og konvensjoner om miljø, menneskerettigheter og arbeidstakerrettigheter. Skal vi redde planeten og oppnå sosial og økologisk bærekraft, trenger vi en grunnleggende endring av handels- og investeringsavtalene og en helt annen handelspolitikk som setter mennesker og miljø først.

FAVORISERING AV FORURENSENDE BILER

Til tross for at bærekraftkapitlet i frihandelsavtalen mellom EU og Sør-Korea inneholder en rekke miljøforpliktelser, har avtalen fått negative konsekvenser på miljø og klima. Blant annet førte avtalen til en tre-dobling av eksport av biler fra EU til Sør-Korea på bare fem år.

Avtalen forplikter Sør-Korea til å fjerne toll på biler fra EU. I tillegg sikret EU, som nok en gang prioriterte interessene til den mektige europeiske bilindustrien, regler i avtalen som binder Sør-Korea til å gjøre unntak for biler fra EU dersom landet i framtiden innfører nye og strengere standarder for CO²-utslipp fra biler. Avtalen etablerte en komite som gjennom regulatorisk samarbeid skal forhindre at partene innfører nye «tekniske handelshindringer» i framtiden. Strengere reguleringer av standarder for CO²-utslipp anses i avtalen som en «teknisk handelshindring», til tross for at slike reguleringer er helt nødvendige for å nå internasjonale mål og forpliktelser for miljø.

Bærekraftkapitlets [artikkel 13.3](#) «anerkjenner» partenes rett til «å etablere sine egne nivåer for beskyttelse av miljø- og arbeidstakerrettigheter», og til «å innføre eller endre relevante lover og politikk». Videre sier [artikkel 13.7.2](#) at partene ikke skal «svekke eller redusere beskyttelsen av miljø og arbeidstakerrettigheter i sine lover for å oppmuntre til handel eller investering gjennom å unnta eller på annen måte fravike fra sine lover, reguleringer eller standarder på en måte som har innvirkning på handel eller investeringer mellom partene».

Men avtalens bestemmelser om at Sør-Korea må unnta europeiske biler fra nye og strengere standarder for CO²-utslipp innebærer jo nettopp at landet må «svekke eller redusere beskyttelsen av miljø» for å oppmuntre til handel eller investering «gjennom å unnta eller på annen måte fravike fra sine lover, reguleringer eller standarder». Dette illustrerer tydelig paradokset i nyliberale handelsavtaler når det gjelder miljø og bærekraftig utvikling: Problemet er ikke bare at bærekraftbestemmelsene ikke er sterke nok eller at de ikke kan håndheves, men at bestemmelser i andre deler av avtalene *forplikter og binder* partene til å bryte med bærekraftbestemmelsene.

32 Se: <https://www.euractiv.com/section/energy-environment/news/calls-grow-for-green-clause-in-eu-trade-deals/>

33 «Trade impact test» er et krav som er framsatt av storselskapenes lobbyorganisasjoner. BusinessEurope krever for eksempel: «The impact on trade of violations of obligations referred to in the TSD chapters must be a pre-requisite for the imposition of sanctions. Businesses and states operate in an (international) legal system where retaliation measures such as the unilateral withdrawal of tariff concessions have to be duly justified under international law. ... supply evidence for a "trade impact" as a prerequisite for sanctions». Se Business Europe, «Position Paper: Trade and Sustainable Development chapters in EU FTAs»: https://www.businesseurope.eu/sites/buseur/files/media/position_papers/rex/2017-11-06_sustainability_and_ftas.pdf

34 European Parliament, «European Parliament resolution of 5 July 2016 on implementation of the 2010 recommendations of Parliament on social and environmental standards, human rights and corporate responsibility», (2015/2038 (INI)). P8_TA(2016)0298, para 21(b) and (d). https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2016-0298_EN.html

35 Philip Alston skriver at dersom menneskerettighetsaspektet inkorporeres i WTOs rammeverk vil menneskerettighetene kunne bli løsrevet fra «their foundations in human dignity». Menneskerettighetene vil isteden «be viewed primarily as instrumental means for the achievement of economic policy objectives». Se: Jean Monnet Working Paper No.12/02, Symposium: Trade and Human Rights: An Exchange, Philip Alston, «Resisting the Merger and Acquisition of Human Rights by Trade Law: A Reply to Petersmann»: <https://jeanmonnetprogram.org/archive/papers/02/021201-02.rtf>. På samme måte kan beskyttelse av miljø risikere å bli ansett som kun et middel for å oppnå handels- og investeringsavtalenes økonomiske mål. Denne tilnærmingen kommer også klart til uttrykk i Business Europes krav om at bærekraftkapitlenes bestemmelser om miljø og arbeidstakerrettigheter må gjennom en «trade impact-test» (se over), altså at bærekraftbestemmelsene ikke skal ha negative virkninger på handel for å bestå testen og godkjennes. Fokuset er på miljøtiltakenes (og menneskerettighetstiltakenes) innvirkning på handel, ikke omvendt.

36 Rio-erklæringen, principle 12: «Trade policy measures for environmental purposes should

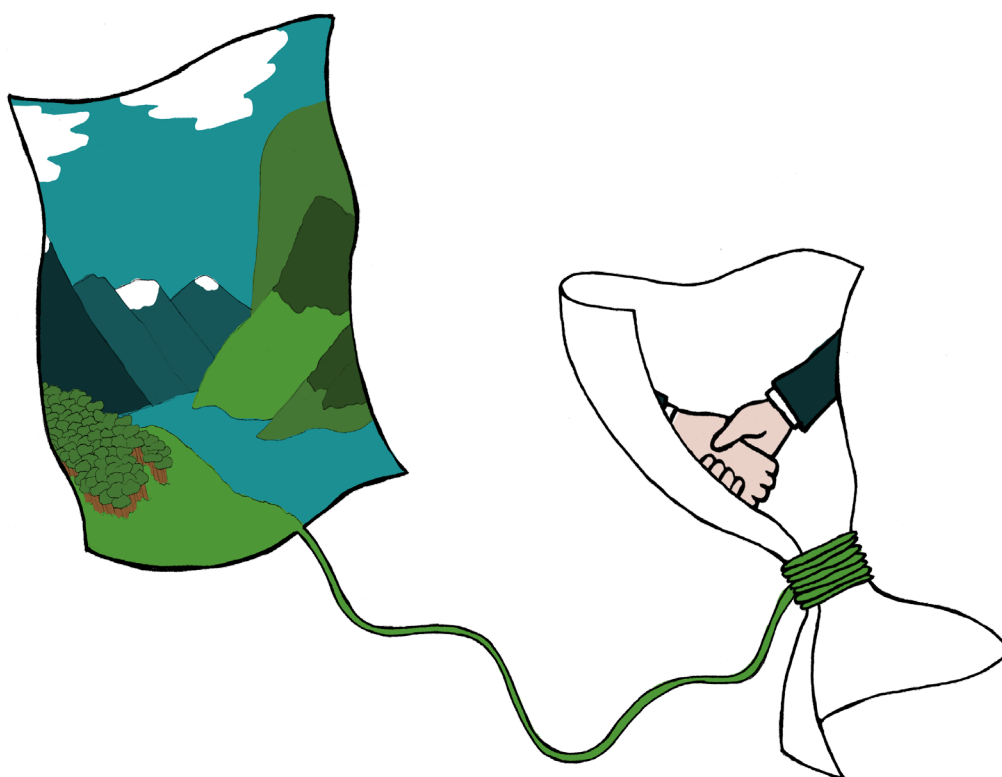
not constitute a means of arbitrary or unjustifiable discrimination or a disguised restriction on international trade.» Se Rio Declaration on Environment and Development 1992: <https://www.jus.uio.no/lm/environmental.development.rio.declaration.1992/doc.html#33>

FNs klimakonvensjon, art. 3.5: «Measures taken to combat climate change, including unilateral ones, should not constitute a means of arbitrary or unjustifiable discrimination or a disguised restriction on international trade.» Se United Nations Framework Convention on Climate Change: <https://unfccc.int/resource/ccsites/tanzania/conven/text/art03.htm>

Bildekreditering s. 36:

Bilproduksjon hos Hyundai, Sør-Korea [Anonym / Wikimedia Commons](#). Brukt med [Creative Commons-lisens \(CC-BY\)](#)

ALTERNATIVER FOR EN ØKOLOGISK OG SOSIALT BÆREKRAFTIG HANDELSPOLITIKK

Det trengs en grunnleggende transformasjon av WTO til et nytt rammeverk for internasjonal handel som setter folk og planeten først.

Sammen med over 200 sivilsamfunnsorganisasjoner i både Europa og Latin-Amerika, gjennom det internasjonale nettverket Seattle to Brussels Network, krever Attac Norge [en strukturell endring av det rådende handels- og investeringsregimet.](#)

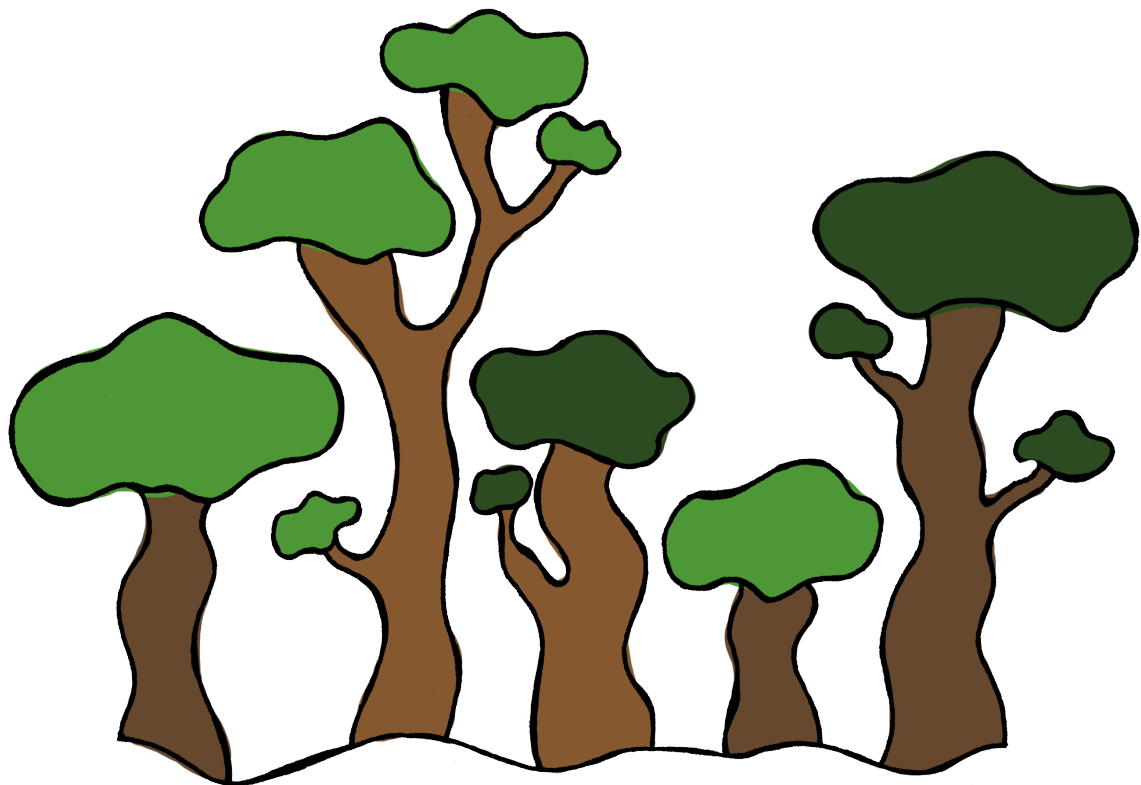
I vår uttalelse krever nettverket at forhandlinger om nye nyliberale handelsavtaler må stoppes, og eksisterende avtaler må avsluttes og erstattes med avtaler som setter beskyttelse av miljøet, menneskerettigheter og arbeiderrettigheter foran profitt og storselskapenes interesser.

Vi i Attac Norge mener at for å sikre en økologisk og sosialt bærekraftig verden må vi se på hvilken rolle handel og økonomi spiller i å skape klima- og naturkrisen.

FØLGENDE KRAV MÅ DERFOR IMPLEMENTERES I HANDELSPOLITIKKEN:

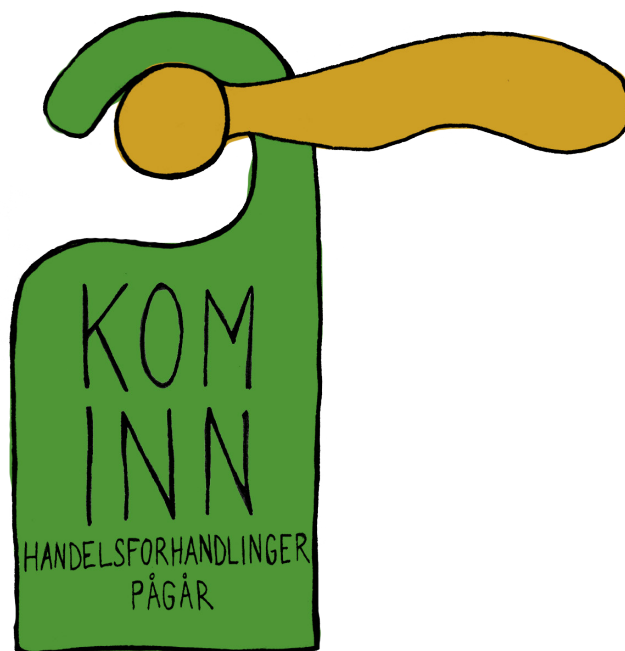
- Konvensjoner og avtaler i FN-regi og Den internasjonale arbeidsorganisasjonen ILO må være overordnet alle andre internasjonale regelverk, herunder WTO-avtalene og de bilaterale og regionale frihandelsavtalene. Der det er konflikt mellom avtaler og regelverk i FN/ILO og WTO, må førstnevnte regelverk gjelde.
- Norge skal ikke inngå handels- og investeringsavtaler med land som ikke har implementert eller som ikke følger sine forpliktelser i internasjonale konvensjoner og avtaler for miljø, menneskerettigheter og sosiale rettigheter.
- Norge må trekke seg fra eller reforhandle eksisterende avtaler slik at de blir forenlige med miljømål skissert ut i internasjonale miljøavtaler.
- Handels- og investeringsavtaler må respektere føre-var-prinsippet og på ingen måte bidra til å svekke reguleringer og standarder for klima, natur, biologisk mangfold, matsikkerhet og dyrevelferd.

- Handels- og investeringsavtaler skal ikke inneholde mekanismer som forhindrer eller gjør det vanskelig å gjøre politiske endringer, som for eksempel å innføre strengere miljøreguleringer i møte med en stadig mer alvorlig miljøkrise.
- Handels- og investeringsavtaler må gi politisk handlingsrom til å bruke toll, teknologioverføring og subsidiering av lokale produsenter for å redusere klimagassutslipp, beskytte natur, fremme grønn teknologi og sikre bærekraftig matproduksjon.
- Norge må trekke seg fra alle investeringsavtaler som inkluderer investor-stat-tvisteløsning, og ISDS kan ikke inkluderes i nye avtaler. Norge må gå imot EUs forslag om en global investeringsdomstol (MIC), og heller fremme en koordinert avvikling av det udemokratiske og miljøfiendtlige ISDS-systemet.
- Voldgift og sanksjoner må tas ut av WTO og frihandelsavtaler for å hindre at handelsavtalene trumfer konvensjoner og avtaler i FN-regi og ILO-konvensjoner.
- Det internasjonale handelssystemet må baseres på økonomiske modeller som ser sammenhengen mellom miljømessig og sosial bærekraft, hvor økonomi og handel kun er midler for å sikre dette.

Rettferdige og økologisk bærekraftige handelsavtaler vil ikke være mulig så lenge avtalene forhandles fram i hemmelighet, uten demokratisk kontroll og medvirkning. Vi krever derfor full åpenhet og demokratisk behandling av handelsavtaler. For å sikre det må:

- Alle forhandlingsdokumenter offentliggjøres i god tid før avtaler signeres.
- Myndighetene sikre en bred og opplyst debatt i Stortinget og i offentligheten om nye handelsavtaler.
- Stortinget få rett til å foreslå og kreve endringer i avtaleteksten, også etter at en handels- eller investeringsavtale er inngått.
- Avtaleutkast sendes ut på offentlige høringer.
- Det sikres uavhengige konsekvensutredninger med vekt på miljø, menneskerettigheter og arbeidstakerrettigheter.
- Det ikke gis privilegert tilgang til storselskapene og deres lobbyorganisasjoner i prosessene rundt handelsforhandlinger.
- Avtaler ikke inngås dersom en stor bredde av sivilsamfunnsorganisasjoner og fagforeninger i ett av landene det forhandles med går imot avtalen.

SAMMENDRAG

- Dagens handels- og investeringsavtaler fortsetter å binde våre samfunn til paradigmet om ubegrenset økonomisk vekst, til tross for at FNs naturpanel har konkludert med at vi må bort fra vekstparadigmet.
- Avtalene prioriterer storselskaperenes behov foran hensyn til mennesker og miljø. De forhandles fram bak lukkede dører og i tett samarbeid med selskaperenes lobbyister.
- Handelsavtalene innskrenker og fjerner politisk handlingsrom til å velge hvordan og hvor langt vi vil gå i å beskytte naturen og bekjempe klimaendringene.
- Den voldsomme ekspansjonen i internasjonal handel som avtalene fremmer vil føre til større klimagassutslipp, mer forurensning og tap av biologisk mangfold. Nyere forskning viser at minst 23 prosent av globale klimagassutslipp, minst 24 prosent av global råvareutvinning og minst 17 prosent av globalt tap av biologisk mangfold er knyttet til internasjonal handel.
- Handelsreglene gjør det ulovlig å subsidiere og gi forrang til lokalt næringsliv for å fremme lokal og mer bærekraftig produksjon og stimulere til utvikling av fornybar og miljøvennlig energi.
- Avtalene fremmer eksportrettet industrijordbruk på bekostning av lokalt og mer bærekraftig småskalajordbruk. Ifølge FNs klimapanel står det industrielle mat- og jordbrukssystemet for hele 37 prosent av globale CO₂-utslipp.
- Avtalene legger opp til økt handel og produksjon av mat- og jordbruksvarer som kjøtt, soya, mais, etanol og palmeolje, som er tett knyttet til avskoging av regnskog, savanner og våtmark, økte klimagassutslipp og til tap av biologisk mangfold.
- Avtalene truer «føre-var»-prinsippet som ligger til grunn for mye av regulering innen helse, mattrygghet og miljø i Europa.

- Avtalene fremmer industriell kjøttproduksjon som forurenses luft og vann og som slipper ut store mengder av klimagassen metan. Industriell kjøttproduksjon er dominert av gigantiske fabrikkbruk hvor dyrene lever under inhumane forhold.
- Avtalene oppretter et nytt byråkrati av komiteer og ekspertgrupper som jobber utenfor demokratisk kontroll og i tett samråd med selskapenes lobbyister for å gjøre landenes lovverk mer like hverandre. I praksis betyr det at reguleringer og standarder for blant annet miljø, mattrygghet og helse utvannes og senkes ned til minste felles multiplum.
- Investeringsavtaler gir internasjonale selskaper særegne rettigheter til å saksøke land i private domstoler (ISDS) og kreve ubegrensede summer i erstatning for miljøpolitikk som selskapene taper penger på.
- Det er miljøreguleringer som utløser flest søksmål, og olje- og gruveindustrien er de som bruker ISDS-systemet mest.
- Avtalenes unntaksbestemmelser for regulering av miljø, helse og andre samfunnshensyn inneholder så mange forbehold og stiller så strenge kriterier at de i de fleste tilfeller ikke kan brukes. Folkevalgtes «rett til å regulere» er underordnet handelsreglene.
- Kapitler om handel, miljø og bærekraftig utvikling i nyere frihandelsavtaler er lite annet enn tomme løfter. Paragrafene om miljø og bærekraftig utvikling er vage og lite substansielle, og kan ikke håndheves. Bestemmelser i andre deler av avtalene forplikter og binder avtalepartene til å bryte med bærekraftbestemmelsene.
- Det er fare for at internasjonale standarder, konvensjoner og avtaler for miljø og menneskerettigheter blir slukt opp av handels- og investeringsregimet. Der blir de først og fremst betraktet som midler til å oppnå økonomiske mål, snarere enn som mål i seg selv.

Internasjonal handel er et gode, men det er også en stor bidragsyter til klimaendringer og miljøødeleggelser.

Dagens handels- og investeringsavtaler fortsetter å binde våre samfunn til paradigmet om ubegrenset økonomisk vekst, til tross for at FNs naturpanel har konkludert med at vi må bort fra vekstparadigmet.

Avtalene prioriterer storselskapenes behov foran hensyn til mennesker og miljø. De forhandles fram bak lukkede dører og i tett samarbeid med selskapenes lobbyister.

Denne rapporten går gjennom hvordan dagens handels- og investeringsavtaler er på kollisjonskurs med planeten, og hva vi kan gjøre med det.

Bli med å endre systemet,
bli medlem i Attac Norge

attac.no/bli-med